

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

[Review of: A. Frank-van Westrienen (2007) *Het schoolschrift van Pieter Teding van Berkhout: vergezicht op gymnasiaal onderwijs in de zeventiende-eeuwse Nederlanden*]

Jansen, J.

Publication date
2008

Published in
Neder-L: elektronisch tijdschrift voor de neerlandistiek

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jansen, J. (2008). [Review of: A. Frank-van Westrienen (2007) *Het schoolschrift van Pieter Teding van Berkhout: vergezicht op gymnasiaal onderwijs in de zeventiende-eeuwse Nederlanden*]. *Neder-L: elektronisch tijdschrift voor de neerlandistiek*, 0806.36. <http://www.neder-l.nl/bulletin/2008/06/080636.html>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (<https://dare.uva.nl>)

Rec: 0806.36

Date: 2 juni 2008

From: Jeroen Jansen <j.jansen@uva.nl>

Subject: Rec: 0806.36: Recensie door Jeroen Jansen: A. Frank-van Westrienen. Het schoolschrift van Pieter Teding van Berkhout. Vergezicht op gymnasiaal onderwijs in de 17e-eeuwse Nederlanden. (Hilversum 2007)

Recensie van Jeroen Jansen

A. Frank-van Westrienen: Het schoolschrift van Pieter Teding van Berkhout. Vergezicht op gymnasiaal onderwijs in de zeventiende-eeuwse Nederlanden. Hilversum, Verloren, 2007. 288 blz.; EUR 29,00; ISBN 978-90-6550-980-2
Het gebeurt zelden dat een gewoon schoolschriftje een uitvoerig onderzoek ten deel valt, zeker als de schrijver geen alom bekend of vooraanstaand persoon is. Pieter Teding van Berkhout (1643-1713) behoorde weliswaar tot een intellectuele en maatschappelijke bovenlaag, maar geniet weinig bekendheid. Als zoon van een raadshier in het Hof van Holland en lid van de Raad van State, schopte hij het, na een gedegen gymnasiale opleiding, tot burgemeester van Delft en eveneens lid van de Raad van State. Met deze toekomst voor ogen diende hij zich op de Latijnse school te oefenen in welsprekendheid en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid.

Het door mevrouw Frank-Van Westrienen (1917) minutieus onderzochte schoolschrift werd gemaakt door deze Pieter Teding van Berkhout, in de periode dat hij de Latijnse school in Den Haag bezocht. Frank ontdekte het in het familiearchief, dat in het Haagse *Nationaal Archief* wordt bewaard. Pieter werkte aan het schrift in de jaren 1659-1660. Het bevat meer dan 200 pagina's in het Latijn geschreven aantekeningen, uittreksels, overzichten en pentekeningen. Een groot deel van de oefeningen zijn zgn. 'chreia', stijlopgaven, d.w.z. vooroefeningen voor het schrijven van een redevoering. Verder treffen we er een aantal oraties (opstellen), onder meer over de vrede, de oorlog en de opvoeding. Ze worden gevolgd door een flink aantal definitives uit de ethica, logica en fysica, liefdesemblemen, aan Kerkvaders ontleende sententies (via de verzameling van Langius), anagrammen, vergelijkingen, pentekeningen met bijschrift, en epigrammen. Het valt niet aan te nemen dat dit schrift in kwalitatief of kwantitatief opzicht uitzonderlijk was in de betrokken periode. Maar veel van dergelijke schriften, die ons een uitstekend inzicht bieden in de aard en verwerking van het lesmateriaal in deze jaren op de Latijnse school, zijn verloren gegaan. Het belang van deze uitgave en tevens de rechtvaardiging voor het intensieve onderzoek dat mevrouw Frank aan dit geschrift heeft gewijd, schuilt nu in het verkregen inzicht in wat het onderwijs op een zeventiende-eeuwse Latijnse school in de praktijk kon opleveren.

In internationaal perspectief is (de bestudering van) dergelijk onderzoeksmateriaal overigens minder zeldzaam. Zo beheert de humanistenbibliotheek van Sélestat schriften uit de studententijd van Beatus Rhenanus (1485-1547), onder meer een schrift dat Rhenanus op de Sorbonne in 1505 maakte over zijn studie van Pophyrius' *Isagoge* (onder begeleiding van Faber Stapulensis). Hiernaar wordt momenteel onderzoek gedaan door Christoph Baumann aan de Universiteit van Zürich.

Als referentiekader voor de onderwijsideeën van Pieter gebruikte mevrouw Frank de *Schoolordre* van 1625, het decreet ter hervorming van onderwijs op de Latijnse

scholen in Holland en West-Friesland. Frank heeft zich met name geconcentreerd op de manier waarop Pieter de lesstof via gebruikte literatuur, lesmethoden en de aanwijzingen van zijn leermeester verwerkte. Analyse van het schrift wijst uit dat veel van de erin voorkomende thema's, oraties, uittreksels en stijloefeningen teruggaan op de richtlijnen van Erasmus, Lipsius en Vossius. Hij benutte intensief een aantal bloemlezingen, wat een overigens gebruikelijke werkwijze was in deze periode. Veel van de raadsels, epigrammen en grafschriften zijn regelrecht overgeschreven uit eigentijdse verzamelingen.

Mevrouw Frank heeft zich bij de analyse op drie belangrijke onderdelen in dit schrift geconcentreerd: in de eerste plaats het proza, met name in de oraties. Hier constateert Frank handig vlechtwerk en talloze ontleningen, terwijl de stijl door haar nogal kritisch wordt beoordeeld aan de hand van de (in dit geval aan Vossius ontleende) *virtutes dicendi* (*latinitas*, *perspicuitas* en *ornatus*). Ten tweede onderzocht Frank de manier waarop Pieter een omvangrijke tekst als stijloefening excerpeerde en met behulp van gezaghebbende gezegden weergaf. Onderzoek naar bronnen was ten derde een van de belangrijkste doelstellingen bij het onderzoek naar de citaten in zijn *Florilegium*, en die van de zinneprenten die hij kopieerde, onder meer van Vaenius' *Horatiana* en Hoofts *Emblemata amatoria* (1611).

Veelvuldig gebruikte Pieter Erasmus' *Apophthegmata*. De sententies die hij verwerkte in zijn proza zijn geconstrueerd naar Erasmus of overgenomen van Baudartius. Frank merkt hier vooral enige gemakzucht op, waar Pieter zich tevreden stelde met ontleningen aan verzameledities.

Naast een levensbeschrijving van Pieter en zijn familie, en diepgravende analyse en interpretatie van Pieters schrijfsels worden in deze studie ook het zeventiende-eeuwse schoolsysteem, de pedagogische overwegingen van Pieters leraar en de bewerkingen van de gebruikte teksten beschouwd. Het bronnenonderzoek, bij de citaten, blijft helaas, noodgedwongen, in veel veronderstellingen steken en laat de lezer met heel wat vragen achter. Het hoofdstuk over zinnebeeldig lezen hoort tot de meest belangwekkende. Frank veronderstelt dat Pieters tekeningen voorstudies zouden kunnen zijn om te gelegener tijd te fungeren als bijdrage in een *album amicorum* (p. 203). Ze voegt hier een aardige uiteenzetting aan toe over het onderwijsbelang van emblemen op de Latijnse scholen en het leren emblematisch te lezen ter voorbereiding op een maatschappelijke, politieke, carrière.

In een bijlage zijn vier opstellen uit het schrift van Pieter met vertaling opgenomen, voorbeelden van zijn proza, die hij waarschijnlijk na raadpleging van een aantal *florilegia* (Stobaeus, Langius, Lycosthenes) opschreef. Een andere bijlage biedt een overzicht van de inhoud van het schrift.

Het geheel is met een opmerkelijk grote kennis van zaken en dito geduld vervaardigd. Toch zal menig lezer struikelen over de waarde-oordelen, de niet altijd heldere stijl en het Latijn dat her en der door de tekst is gestrooid (bijv. p. 118: 'Ook het feit dat Erasmus al die egregie dicta had voorzien van...'). Een wat gebrekkige redactie is een bijna negentigjarige misschien niet aan te rekenen (zoals het ontbreken van samenvattingen achter de hoofdstukken), terwijl ook de lijn van het betoog soms wat lastig te volgen is.

Indien latere wetenschappers de vervaardiging van deze studie van mevrouw Frank met dezelfde nauwgezetheid analyseren als waarmee zij het schriftje van Pieter bestudeerde, zal één van de conclusies kunnen luiden dat de hulp die zij kreeg bij het vertalen van het Latijn in een aantal gevallen op een later tijdstip kwam dan haar eigen interpretatie van dat Latijn, waardoor soms discrepanties bij de vertaling/interpretatie ontstonden, die er dan bij de eindredactie niet uitgehaald werden (zie hier bijvoorbeeld noot 15 op p. 112).

Deze studie geeft, vanuit een interessant voorbeeld, een veelzijdig en gedetailleerd beeld van de onderwijspraktijk in de zeventiende eeuw en vormt een aanwinst voor onze kennis van de diverse schooloefeningen.

Jeroen Jansen